

УДК 005.94

Владимир О.М.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

ІВАН ПУЛЮЙ – УКРАЇНСЬКИЙ ДІЯЧ ТА ІННОВАТОР СВІТОВОГО РІВНЯ

Vladymyr O.M.

IVAN PULUY – UKRAINIAN ACTIVIST AND A WORLD-WIDE INNOVATOR

Іван Пулюй – визначна постать минулого і сучасності, його винаходи забезпечили світовий прорив у розвитку науки і технологій, проте його біографічні дані та творчі здобутки ще донедавна залишались маловідомими і потребують глибшого дослідження.

Іван Пулюй (до 1881 р. Пульгуй) народився 2 лютого 1845 року на Тернопіллі, у Гримайлові, в греко-католицькій родині Павла Пулюя і його дружини Катерини. Батьки Пулюя хотіли, щоб син був священником. Початкову школу закінчив у Гримайлові й вступив до Тернопільської класичної гімназії. Це була унікальна гімназія, там навчалися Олександр Барвінський, Іван Горбачевський, Йосип Сліпий. Разом з братами Олександром та Володимиром Барвінськими Іван Пулюй став співзасновником та активним діячем таємного товариства української молоді «Громада».

Після закінчення Тернопільської гімназії Іван Пулюй з 1865 по 1872 рр. навчається у Віденському університеті, закінчує богословський (1869 р), а пізніше філософський факультет (фізико-математичне відділення) (1872 р). Після закінчення навчання Іван Пулюй остаточно приймає рішення займатися наукою, і не приймає священницького сану, пояснивши це тим, що він розуміє, що як науковець він може послужити для свого народу значно більше.

За плечима цього геніального науковця чимало винаходів, які здійснили промислову революцію на зламі 19-20 ст. і покращили життя не лише України, але і Європи. У 1876 р захистив докторську дисертацію та здобув ступінь доктора філософії Страсбурзького університету. Пулюй займався електричними експериментами з катодними трубками і газорозрядними лампами. Іван Пулюй самостійно видував скляні лампи, навчив цьому і сербського студента Ніколо Теслу.

Результати дослідів і спостережень Іван Пулюй публікував у «Віснику Віденської Академії наук» впродовж 1880-1882 років. У ході експериментів зробив перші в історії знімки з допомогою невидимих променів руки дочки, миші, мертвонародженої дитини. Його знімки були чіткі та якісні. Іван Пулюй удосконалив лампу Едісона, яка світила лише 45 годин, винайшов лампу розжарювання нової конструкції, з терміном служби аж у 100 годин. Отримав на неї патент. Винаходи Пулюя було відзначено на Всесвітній Паризькій електротехнічній виставці 1878-го та 1881-го: він єдиний з усієї Австро-угорської імперії отримав срібні медалі за прилад для визначення механічного еквіваленту тепла та винахід і конструкцію вакуумної лампи. У 1884 році в м. Штайрі на електротехнічній виставці І. Пулюй демонструє люстру із 100 ламп, що було дивовижним на цей час, згодом запалює Ейфелеву вежу.

Український фізик розвивав кінетично-молекулярну теорію газів, розробив один з найкращих приладів для вимірювання коефіцієнта механічного еквівалента теплоти, винайшов термометр для вимірювання температури унікальних глибин землі, винайшов і запатентував шахтарську лампу, з якою гірники можуть працювати на глибинах; причетний до розвитку телефонних мереж, кілька європейських країн запатентували конструкцію телефонних станцій і телефонних апаратів, які запропонував наш земляк. Саме він допоміг запустити кілька електростанцій на

постійному струмі в Австро-Угорщині, і першу в Європі – на змінному струмі. Яскравим світлом засяяли Прага, Відень, Париж та інші міста Європи. У Празі, де український учений жив до останніх своїх днів, за його схемою проклали лінію першого трамваю. цей чоловік убезпечив прорив у медицині, розвиток телефонного зв'язку. Він у прямому і переносному значенні приніс світло в Європу. Незважаючи на те, що 11 січня 1896 празька газета «Bohemia» опублікувала статтю про відкриття Рентгена, все ж заслуга Іван Пулюй полягала в тому, що саме він першим зумів пояснити х-промені як потік електронів, а не електромагнітні хвилі (більшість фізиків в електрони не вірили). Йому вдалося з'ясувати і пояснити природу цього явища, механізм творення х-променів. Він винайшов спеціальні трубки, де відбувався рух електронів між катодами і він перший зробив знімок х-променів.

Відомо як відреагував на цю делікатну ситуацію Альберт Ейнштейн: «Не можу Вас нічим утішити: що сталося – не змінити. Хай залишається при Вас сатисфакція, що й Ви вклали свою частку в епохальне відкриття. Хіба цього мало? А якщо на тверезу голову, то все має логіку. Хто стоїть за Вами, русинами, – яка культура, які акції? Прикро Вам це слухати, але куди дінешся від своєї долі? А за Рентгеном – уся Європа».

До речі х-промені називають Рентген променями лише у Німеччині і країнах колишнього СРСР, це пояснюється тим, що асистент Рентгена, згодом радянський фізик, теж уродженець України, Абрам Йоффе активно піарив ім'я Рентгена, і перший пам'ятник Рентгену було поставлено у Російській імперії.

Особливу роль у винаходах Івана Пулюя відіграла його дружина. Катерина Стозітська, онімечена полька, колишня його студентка, молодша він нього на 18 років. Пулюй закохався у неї не з першого погляду – спочатку побачив її пишне та довге до колін волосся, і йому спало на думку, що його можна використати на волоконця до жарівок.

Будучи ще студентом богословського факультету Іван Пулюй склав програму перекладу українською мовою духовних і освітніх книжок. Перекладав підручники з геометрії та ботаніки, і молитвослов та Біблію, бо вважав: звертатися до Бога українці повинні рідною мовою, особливо в часі війни. Тому під час російсько-японської війни Іван Пулюй звернувся до японського генерала Ногі Маресуке з проханням передати полоненим українським воякам 1000 примірників молитовника. На що він отримав розуміння і позитивний відгук, а також в знак поваги дарунок від імператора Японії – великий килим. Звернувшись до російських генералів з таким же проханням, не отримав жодної відповіді.

Пулюй розумів, що переклад Біблії творив основу для виникнення національних держав, Європа почала перекладати Біблію своїми мовами ще у 15-16 ст. Наприклад, переклади Лютера у Німеччині, Біблія короля Якова у Англії, переклад Нового Заповіту Вільяма Тіндела, польська Брестська Біблія, а українці прийшли до тої ідеї лише на початку ХХ ст. (відставши на 200-300 років); якщо б Острозьку Біблію в 1581 році написали не церковнослов'янською мовою, шлях нашого державотворення був би абсолютно іншим.

І. Пулюй вболівав за долю рідного народу. Для Пулюя мова мала важливе значення, а переклад Біблії українською мовою мав на меті не лише донести боже слово до свого народу рідною мовою, але й довести спроможність і силу української мови та напрацювати літературний стандарт. Правила Івана Огієнка мають за основу саме мову Івана Пулюя. Коли ліквідували україномовні кафедри, звільнили викладачів і багатьох студентів з університетів, І. Пулюй разом з І. Горбачевським створив спеціальний фонд допомоги українським студентам. У Відні створив організацію «Січ», в якій об'єднав вихідців з України.

Політичні погляди Івана Пулюя легко зчитати з його листів та публікацій різними

мовами, серед яких варто згадати статтю «Україна і її міжнародне становище». У 1915 році він опублікував німецькою мовою дві брошури, в яких торкнувся теми післявоєнного світоустрою і майбутнього своєї Батьківщини. Він бачив Україну тільки незалежною соборною державою. Він писав: «Поневолені народи Росії повинні стати вільними і утворити власні держави. Але найважливіше значення для досягнення цієї мети, для забезпечення тривалого миру в Європі може мати тільки самостійна Україна. Незалежність України є ключем до миру в Європі. Україна є і буде бар'єром, що відділяє європейські держави від загарбника – Росії. Тільки в результаті приєднання України до Московії утворилася надмогутня Росія, і тільки через визволення українського народу з російського рабства може стати Росія знову Росією, азійською імперією». Іван Пулюй не йшов під моду і кон'юнктуру, не був лібералом, націонал-демократом, мав зв'язок зі Спільною визволення України, а війну сприймав як спосіб розв'язання ідеї самостійності української держави. Вважав, що мир не приходить сам собою, мир це виграна війна, програна війна – це тривала війна. Люди, які говорять про мир – не розуміють про що вони говорять, Україна перебуває у стані війни з 1654 року.

І. Пулюй зазначав: питання України не вирішуються ні в Петербурзі, ні у Відні, вони вирішуються в головах самих українців. Все те, що винятково залежить від самих українців, вони на жаль роблять це найгірше, як вони можуть вести мову про незалежність держави, якщо вони в себе вдома говорять і моляться чужою мовою, в Галичині польською, а на Великій Україні – московською. Минуло 100 років, а його ідеї актуальні і нині.

Світоглядно Іван Пулюй розумів, що так само як і для природничих наук фундаментом є непохитні закони і абсолютні істини (закон земного тяжіння, геліоцентричний закон, закон механіки тіл, закон незмінної енергії), так і для суспільства та державотворчих процесів основою повинно служити дотримання непохитних законів і абсолютних істин; у суспільстві та гуманітарних сферах таким законом є закон правди. Згідно закону збереження енергії правда ніколи не зникає. І дійсно, як не приховували постать І. Пулюя від світу, все ж правду про нього не вдалось знищити. Ідея І. Пулюя полягала в тому, аби відстоювати інтереси свого народу, його державність, його правдиву мову, релігію, історію. Основна опора світогляду – знання про себе і світ (Френсіс Бекон). На думку І. Пулюя, чужі пріоритети не дають плоду, а викривлення істини та правди веде до гібридного мислення, до підміни цінностей, до гібридної війни та хибного шляху розвитку, подібно як і в науці – хибні гіпотези не дають результату. Адже, «Де правда, там мусить бути перемога» – казав І. Пулюй. Але чи готові українці були почути І. Пулюя тоді... І чи готові вони його почути тепер? Питання риторичне.

За два роки до смерті Івану Пулюю було запропоновано посаду міністра освіти Австро-Угорської імперії та за станом здоров'я йому довелося відмовитись. 31 січня 1918 року Іван Пулюй помер від раку горла, похований у Празі, та мав мрію щоб його перепоховали біля батьків у Гримайлові. Над могилою Івана Пулюя ректор німецької політехніки проф. Бах не говорив про наукові відкриття і технічні досягнення, про його знання 15-ти мов, а про те, що І. Пулюй був не тільки людиною твердих переконань і виразно викарбуваною особистістю, але і людиною, яка знала як дотримуватися вірності, передусім, вірності народові з якого вийшов, бо немає більшої вірності ніж вірність власному народові. Він дожив до найсокровеннішого – до акту проголошення незалежності Української Народної Республіки 22.01.1918. За тиждень до смерті мрія всього його життя здійснилася.

«Нема більшого гонору для інтелігентної людини, як берегти свою і національну честь та без нагороди вірно працювати для добра свого народу, щоб забезпечити йому кращу долю» – говорив великий фізик.